

CZU: 343.82:343(478)(094.4)

DOI: 10.5281/zenodo.7363006

**SUPRACRIMINALIZAREA ȘI HIPERCRIMINALIZAREA PERSOANELOR
PRIVATE DE LIBERTATE PRIN EXPUNEREA LA PROCESE SUBCULTURALE ÎN
MEDIUL CARCERAL**

SAMOILENCO Victor,

doctorand, Școala Doctorală „Științe Juridice”,
Universitatea de Stat din Moldova,
ofițer principal al SLA, comisar de justiție, Penitenciarul nr.3 Leova
ORCID: 0000-0002-9277-5983

Criminal subculture is a negative phenomenon that perfectly characterizes prison life in our country. One of the negative effects is the resistance of convicts to the positive effect of resocialization and education actions. Another effect is recidivism in the detention environment. The aim of this research is to analyze the opportunity to introduce new terms in the criminological approach of subculture, namely the overcriminalization and hypercriminalization of detainees. These terms refer to 2 ways to re-offend in detention. Hypercriminalization is the most serious form of recidivism of detainees and refers to the criminal lifestyle adopted voluntarily by persons deprived of their liberty. Hypercriminalized people want to commit as many crimes as possible, disregarding prosocial norms and adoring the criminal group and the rules imposed in this group. The behavior of these people can be changed through long-term interventions and multidisciplinary assistance. Their resocialization would lead to a decrease in the crime rate and an increase in social stability.

Keywords: criminal subculture, subcultural processes, overcriminalization, hypercriminalization.

Este bine știut faptul că scopul pedepsei penale îl constituie „restabilirea echității sociale, corectarea și resocializarea condamnatului precum și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni” [1, Art.61, al.(2)]. În același timp este cunoscut faptul că „detenția unei persoane presupune că acesta este plasată într-un mediu în care acceptă un anumit mod de trai, gândire, apreciere, comportament, relații interpersonale care sunt în conformitate cu subcultura penitenciară” [2, p.117]. Nu în ultimul rând ne este cunoscut că „subcultura criminală reprezintă un fenomen social, în cadrul căruia relațiile dintre indivizi, valorile, activitatea, comportamentul, modul lor de viață și de gândire sunt bazate pe un sistem de norme neformale orientate împotriva normelor oficiale” [3, p. 449], și totodată că aceste norme, care sunt neformale, nescrise, neoficiale, nelegale se prezumă a fi capabile de a modela la condamnați inclusiv forme de conduită antisocială, și anume variantele cele mai prejudiciabile de comportament, care se pretează unor calificări de natură penală, constituind infracțiuni. Rezultă așadar că în primul rând contactul persoanelor private de libertate cu subcultura criminală este factorul care compromite scopul pedepsei penale anterior menționat și nu activitatea în sine a organului de drept abilitat cu asigurarea executării

pedepselor penale privative de libertate, deși acesta din urmă trebuie să își asume un rol mai vizibil în contracararea acestei subculturi.

Evident nu toate persoanele supuse unei pedepse penale pot fi prezumate ca promotoare a normelor de subcultură. În primul rând pentru că o bună parte din acestea conform sentinței au de executat pedepse penale neprivative de libertate și prin urmare, nu intră în contact și le rămâne necunoscută rutina penitenciarului, în al doilea rând pentru că la o bună parte din persoanele private de libertate ca rezultat al condamnării, deși le este atribuit un rol și un anumit statut în mediul carceral (aparținând astfel unei categorii informale), în corespundere cu normele subculturale evident, nu cedează tentațiilor și resping acest rol, deci, în mod efectiv nu și-l asumă, chiar dacă acest fapt se întâmplă mai frecvent cu acei condamnați care au fost diminuați în statutul lor (abijânțe) comparativ cu condamnații cărora le este conferit un statut în mediul de carceră mai înalt (blatnoi, mujâc, etc.). Condamnații conștientizează și reacționează în mod diferit la efectul subculturii criminale iar „apartenența la una dintre categoriile informale este în primul rând o funcție a atitudinii față de administrația penitenciarului” [4]. Unii condamnați colaborează cu administrația, unii mențin raporturi absolut neutre, iar alții sunt în conflict și opun rezistență la efectul pozitiv al acțiunilor de resocializare, inclusiv prin continuarea activității criminale în detenție și antrenarea altor persoane private de libertate în astfel de activități.

Scopul subculturii criminale este inclusiv cel de a favoriza săvârșirea infracțiunilor în mediul de detenție. Din punct de vedere juridico-penal, putem afirma că subcultura criminală este în strânsă legătură cu criminalitatea organizată, astfel încât, nu e neapărat ca în toate cazurile, toată latura obiectivă a infracțiunii să se înfăptuiască în detenție, întrucât mediul carceral poate servi ca loc în care are loc numai etapa de organizare și planificare a infracțiunii, aceasta consumându-se în afara penitenciarului, fiind executată de alți autori, inclusiv cu ajutorul altor complici. În acest mod, subcultura criminală devine conectată la realitatea extracarcerală și îi poate fi atribuit rolul de modelator al criminalității în general, nu doar al criminalității penitenciare. Ar fi eronat să concepem așadar, subcultura criminală ca pe un element ce are rezonanță numai în mediul deținuților. Pe de altă parte, cea mai puternică rezonanță totuși în acest mediu o are, de îndată ce infracțiunile care se săvârșesc sub vastul imperiu al normelor subculturale constituie în sine o variantă de recidivă deosebit de periculoasă, întrucât sunt săvârșite de persoane care refuză în mod categoric și deliberat normele prosociale, chiar sub auspiciul sancțiunii.

Clemmer, citat de cercetătorii sloveni Meško și Hacin, consideră că aderarea la subcultura criminală reprezintă „un eșec de adaptare la mediul de detenție”. [5,

p. 334] Menționăm că realitatea carcerală este conturată în penitenciarele lumii în mod diferit, la fel și subculturile din cadrul acestora. În unele țări subcultura penitenciară a condamnaților o domină pe cea a angajaților și are capacitatea de a-și impune normele într-o manieră destul de brutală, dimpotrivă în unele state aceasta este abia sesizabilă la fel cum este cazul închisorilor din Slovenia, care asigură o rată de resocializare la nivel cu penitenciarele din nordul Europei (Norvegia, Finlanda), cele mai performante din acest punct de vedere. Din această perspectivă, aderarea la subkultură nu ar reprezenta, pentru un deținut din Republica Moldova un eșec de adaptare, dimpotrivă, ar fi exact un semn de adaptare, indiferent de statutul informal care îi revine. Persoanele neadaptate din detenție, de regulă, nu au un semn de identificare socială, sunt în conflict cu masa de deținuți, se dețin separat, deoarece este necesar să le fie asigurată securitatea [6], și se opun cu vehemență subculturii, nefiind de acord cu diminuarea statutului lor și cu poziția degradantă care le revine, sau nu sunt de acord cu sistemul neformal și ilegal de „taxe” care sunt impuse de autoritățile interlope pentru a forma binecunoscutul „obșceac”, etc. Din acest punct de vedere, putem spune că termenul „adaptare la mediul de detenție” în cazul penitenciarelor din Republica Moldova, poate avea numai un sens depreciativ, deoarece reprezintă o adaptare la un mediu degradant și ostil pentru întreaga structură a personalității umane (sunt afectate cognițiile, voința, afectivitatea, convingerile, valorile, etc.).

Din cele expuse denotă că în Republica Moldova penitenciarele nu au acea capacitate de a cultiva la deținuți bune moravuri, impedimentul fiind subcultura criminală care integrează diferite elemente precum limbajul criminal, stratificarea socială a condamnaților, tradiții și obiceiuri criminale, etc., toate acestea, favorizând cultul violenței și al câștigurilor rapide și ușoare. Chiar și o persoană care a fost privată de libertate săvârșind infrațiunea sub imperiul unor circumstanțe excepționale, care în mod normal nu ar acționa și nu ar gândi ca un criminal, poate fi sedusă cu ușurință de subkultură, mai ales dacă i se sugerează că actul condamnării sale este o dovadă de injustiție, fiind montată împotriva colaboratorilor organelor de drept. Pentru a fi atrasă în subkultură i se oferă prestigiu, sentimentul de importanță, i se formează convingerea că se află pe o poziție de autoritate și în cele din urmă, poate fi atrasă în activitatea criminală. În acest mod are loc o supracriminalizare a infractorului chiar în mediul de detenție: un caz specific când pe lângă infrațiunea pentru care este condamnat, acesta mai săvârșește o infrațiune, deja nu contează dacă aceasta este sau nu descoperită de către organele de drept, cel puțin nu prin prisma corijării și resocializării, deoarece în ambele cazuri, denotă că echipa multidisciplinară care desfășoară acțiunile de resocializare a eșuat lamentabil, mai ales pe palierul motivării și convingerii condamnatului de a corecta comportamentul său antisocial.

Din rutina penitenciarului din păcate nu lipsesc astfel de situații când persoanele condamnate reușesc să săvârșească infracțiuni iar o bună parte a acestora să rămână necunoscute organelor de drept, și prin urmare, nepedepsite. Este de la sine înțeles că mediul carceral este în primul rând un mediu de consum, dacă ar fi altfel, în detenție nu ar fi fost implementat tratamentul farmacologic cu metadonă, pentru condamnații care își declară deschis dependența. Conform ultimului raport anual de bilanț al ANP, în 2021, per total, în instituțiile penitenciare au fost înregistrate 160 de cazuri când la efectuarea de percheziții s-au ridicat produse și substanțe narcotice, comparativ cu anul 2020, când s-au înregistrat 78 de cazuri [7, p. 8]. Totodată, în anul 2021 au fost inițiate 158 de cazuri penale și contravenționale în legătură cu circulația ilegală a substanțelor narcotice, psihotrope sau a analoagelor lor pe teritoriul instituțiilor penitenciare dar și în legătură cu transmiterea ilegală a unor obiecte interzise persoanelor deținute în penitenciare [7, p. 10], din care denotă că o bună parte a narcomanilor din detenție tăinuiesc dependența și sunt consumatori ilegali. Acest fapt presupune că spectrul infracțiunilor reglementate de art. 217-217⁶ din CPRM sunt susceptibile de a avea un aport considerabil la supracriminalizarea persoanelor private de libertate.

Apare întrebarea „ce legătură ar avea această stare de lucruri cu procesele subculturale?”. În primul rând faptul că introducerea de substanțe interzise în penitenciar de către condamnați în mod obligatoriu trebuie să aibă loc cu acordul și prin modalitatea care o decid liderii acestei subculturi. Este de la sine înțeles, altfel consecințele pentru elita criminală ar fi devastatoare, deoarece ar crește numărul măsurilor de regim, în deosebi al perchezițiilor inopinate, s-ar ridica cartele sim, telefoane, altfel spus, obiecte care pot constitui dovada altor infracțiuni sau și mai simplu, obiecte indispensabile pentru înțierea, organizarea și coordonarea din penitenciar a altor infracțiuni care au loc în afara mediului carceral. Introducerea și consumul de substanțe interzise în penitenciar așadar, are loc sub egida elitelor criminale, în caz contrar, apare riscul contracarării infracțiunilor de către administrație. Mai mult de atât, liderii subculturii criminale pot organiza un consum ilegal public pentru întreaga elită criminală din penitenciar în contextul unor sărbători (ex. ziua de naștere a unui „smotreashii”, etc.) pentru a menține și întări coeziunea la nivelul grupului, iar acest fapt atinge semnificația unui adevărat ceremonial, care este un element esențial al subculturii, deoarece subcultura nu este alcătuită doar dintr-un sistem de norme informale, dar și din elemente de limbaj, varietăți pseudo-artistice, etc.

Orice mediu de consum este susceptibil de a deveni un mediu latent al actelor de violență în măsura în care drogurile afectează funcțiile psihice ale persoanei, stimulând agresivitatea, iar penitenciarul nu este o excepție în acest sens.

Consumul organizat de droguri în penitenciar este deseori o activitate concomitentă cu jocurile de hazard, jocuri în care există mize, necâștigători și învingători, prin urmare, încă o sursă de conflict care poate degenera în acte de violență. Așadar, dincolo de demența datorată consumului, din cauza căreia condamnații pot deveni brutali și deteriora bunurile unității de detenție, mai există și violența orientată spre persoane, care finalizează cu vătămări fizice de diferită gravitate, care se pretează la fel unor calificări în sfera penalului, aducând un aport semnificativ la supracriminalizarea persoanelor private de libertate. Conform ultimului raport de bilanț al ANP, în 2021 s-au înregistrat 1153 cazuri de leziuni corporale, fapt ce prezintă o creștere cu 11,18% mai mult față de anul 2020 [7, p. 8].

Societatea carcerală a ajuns extrem de stratificată din cauza violenței care a devenit principalul instrument de discriminare a grupurilor vulnerabile de deținuți. Se recurge mai frecvent la violența fizică, psihică și sexuală, iar normele subculturale prescriu chiar molestarea sexuală a pedofililor și violatorilor, sub pretextul că infrațiunile cu caracter sexual sunt rușinoase. În 2021, conform raportului de bilanț, a avut loc un singur caz de acțiune violentă cu caracter sexual în mediul deținuților [7, p.10]. Cifra 1 este însă statistica exprimată de autorități, adică doar ceea ce organele de drept au reușit să descopere, în realitate, diferite cazuri de hărțuire sexuală și non-sexuală rămân tănuite din cauza ideologiei criminale care nu-i tolerează sub nici o formă pe turnători [8, p.148], pe de o parte, iar pe de altă parte, a concepției eronate conform căreia „cu cât mai multe infrațiuni sunt înregistrate, cu atât mai scăzut este nivelul de apreciere a muncii” [9, p.449]. Dimpotrivă, infrațiunile contra patrimoniului sunt „cele mai demne pentru a trăi sentimentul de mândrie infracțională”. Adepții subculturii nu concep ideea că orice infracțiune în sine este o faptă reprobabilă și rușinoasă, dimpotrivă, asociază un anumit tip de criminalitate cu „bărbăția” și „demnitatea”, de unde rezultă că fundamentul subculturii criminale nu este constituit din valori autentice ci din pseudovalori, care sunt extrem de periculoase, constituind un rău social care trebuie nimicit.

Actele de violență și consumul de droguri în mediul deținuților țin de cele mai dese ori de o criminalitate ocazională și determină așadar fenomenul „supracriminalizării”, care este un marker al recidivei în detenție, însă și „hipercriminalizarea” persoanelor private de libertate reprezintă deasemenea o recidivă, doar că mult mai periculoasă și mult mai profundă. Hipercriminalizarea este o etapă de îndoctrinare completă a condamnatului și o ancorare definitivă a acestuia în subkultură. În cazul supracriminalizării condamnatul nu transformă activitatea infracțională într-un scop în sine, fiind vorba despre situații hazardate, de infrațiuni care au fost săvârșite sub imperiul unor cauze diverse, infrațiuni

legate de a satisface nevoia de consum sau de infracțiuni comise sub catalizatorul impulsivității. Dimpotrivă, hipercriminalizarea reprezintă o etapă de asumare a unui stil de viață infracțional, când condamnatul transformă activitatea criminală în scop în sine, fiind însoțită de disprețul declarat față de reprezentanții organelor de drept, față de lege și de o adorație extremă a legilor hoșești și a „hoșilor în lege”. Hipercriminalizarea este acel punct de amplitudine, în care condamnatul refuză cu vehemență acțiunile de resocializare, pune la îndoială beneficiul, utilitatea și forța lor educativă, e punctul în care acesta nu își dorește efectiv resocializarea, privind-o ca pe o subjugare și ca pe un rău, preferând „să exceleze în infracțiunile nobile” pe care le concepe ca și unică virtute spre care ar trebui să tindă.

Pornind de la ideea de hipercriminalizare, putem să concepem și esența virtuții în percepția condamnaților îndoctrinați în subcultură, și anume, „capacitatea de a câștiga bani mulți prin intermediul activității infracționale”. În special predomină idealul de „om al tuturor posibilităților”, care are statut criminal și autoritate, având resurse financiare nelimitate și bucurându-se de prestigiu în lumea interlopă. Indivizii hipercriminalizați când se eliberează sunt extrem de frustrați de „lipsa lor de autoritate și de importanță”, de faptul că „la libertate nu-i cunoaște nimeni”, astfel încât, continuă activitatea lor infracțională, abordând-o cu totală lipsă de precauție, în mod intenționat, pentru „a se asigura” că vor fi reîncarcerăți. Altfel spus, vorbim despre persoane care nu văd în libertate o oportunitate ci mai curând o „neșansă” care duce la pierderea statutului. Nevoia de a fi stimat, apreciat, de a avea un statut, sunt în sine calități umane și sunt prevăzute de Maslow ca trebuințe tipic umane, fiind incluse în piramida sa. Lipsa abilităților prosociale la unii indivizi le creează dificultăți în satisfacerea acestor trebuințe, astfel încât, aceștia caută alternative, și cel mai simplu și ușor de asimilat este modelul negativ: „sunt blamat și dezaprobat dar îmi caut adepți în persoane care au aceleași probleme ca mine și mă impun până în punctul în care capăt autoritate printre ei”. Acesta este motivul pentru care limitarea libertății nu are efect în excluderea recidivei. Condamnatul va recidiva atât timp cât prin pierderea libertății va câștiga altceva decât educație și valori autentice, și anume, recunoaștere, stimă din partea semenilor infractori ca și el. Aceasta și este pledoaria de bază când apare întrebarea „să stârpim sau nu subcultura criminală?”.

Revenind la supracriminalizarea și hipercriminalizarea persoanelor private de libertate, s-ar cuveni să ne întrebăm cum ar fi corect să le înțelegem din punct de vedere procesual: sunt ele 2 fețe ale uneia și aceleiași monede sau mai curând 2 etape în care una o succede pe alta? Practica spune că condamnatul săvârșește una-două infracțiuni până a transforma activitatea infracțională în scop și într-un stil de viață asumat. Acest fapt este și necesar pentru „a demonstra” în fața elitei

tupeul de criminal și abilitățile, prin urmare, varianta etapelor succesive pare mai obiectivă. Nu există situații când elita criminală acceptă în tagmă un condamnat fără o instruire și o testare prealabilă a aptitudinilor de criminal, mai ales dacă acesta este foarte tânăr sau este transferat din penitenciarul pentru minori. Mai exact, accesarea în elita criminală presupune o perioadă de ucenicie, când este testată inclusiv fidelitatea persoanei vizavi de principiile și tradițiile criminale, este analizat trecutul criminal pentru a exclude accesarea în elită a condamnaților ce au săvârșit infrațiuni rușinoase (traficantii, pedofilii, violatorii), dar și trecutul în sens general, contând relația și atitudinea față de mamă și față de femeile din familie în general, care trebuie să fie una tandră și ocrotitoare, nu și în cazul în care reputația acestora este una proastă iar comunitatea le percepe ca fiind „depravate”. Anumite practici și orientări sexuale constituie fapte reprobabile, incompatibile cu statutul de „om”, conform normelor subculturale, deci, este verificat și acest detaliu important al vieții personale, precum și multe altele, unele fiind tănuite de către „elitiștii” din detenție, constituind taine ce au dreptul să le cunoască doar cei inițiați și cu experiență în practicarea ritualurilor criminale. Supracriminalizarea și hipercriminalizarea persoanelor private de libertate prin expunere la procese subculturale reprezintă așadar două etape importante în procesul de devenire a ceea ce putem numi, în sens ironic firește, „nobile interlopă”.

De ce este important să aducem în cadrul criminologiei aceste 2 noțiuni, anume când abordăm procesele subculturale din detenție? Ei bine, există în primul rând un rezon practic ce se referă la schimbarea strategiei de resocializare a deținuților. Ea pornește de la identificarea unor riscuri și nevoi criminogene pentru fiecare deținut în parte, în baza cărora este perfectat un program individual de resocializare. La moment această strategie de lucru nu face distincție între deținuții noi sosiți aflați la prima încarcerare, deținuții supracriminalizați și cei hipercriminalizați în mediul de detenție, respectiv nu există un program de terapie psihosocială anume pentru adepții subculturii criminale care fac parte sau riscă să facă parte din elita criminală, program a cărui intervenții să fie axate strict pe convingerea și motivarea deținutului de a renunța la subkultură, respectiv, nu există nici instrumentariul prin care să fie identificați acești deținuți. Cu alte cuvinte, nu există tehnici prin care să se stabilească dacă în riscurile și nevoile criminogene ale deținuților pot fi incluse inclusiv riscul de a adera la subkultură sau nevoia de a fi desprins de la aceasta. Strategia de resocializare existentă la moment pune accentul numai pe experiența infrațională propriuzisă iar programele de terapie psihosocială sunt modelate după infrațiune, existând programe pentru narcomani, pentru condamnații care au săvârșit infrațiuni de sustragere, pentru condamnații care au săvârșit infrațiuni de violență, infrațiuni cu caracter sexual, și deja programe educative, inclusiv de

alfabetizare, instruire profesională și programe care acoperă riscuri și nevoi generale, specifice pentru toți deținuții, etc.

În urma celor expuse, concluzionăm faptul că supracriminalizarea și hipercriminalizarea persoanelor private de libertate în mediul carceral prin expunerea acestora la procese subculturale constituie 2 noțiuni absolut noi care pot fi valorificate în abordările criminologice ale subculturii criminale, și sunt extrem de necesare pentru a face distincție între deținuții care recidivează în mediul de detenție și nerecediviști, pentru tipologizarea diferitor recidiviști în mediul de detenție dar și pentru a identifica noi oportunități de desocializare a deținuților din subkultură în vederea resocializării lor ulterioare în cultura de bază. Deținuții supracriminalizați și cei hipercriminalizați prezintă 2 categorii de recidiviști care se atârnă în mod diferit față de subkultură, riscurile și nevoile lor criminogene sunt diferite, prin urmare și programele de intervenție axate pe schimbarea lor comportamentală vor fi diferite. În special deținuții hipercriminalizați prezintă un deosebit interes pentru practicieni cât și pentru teoreticieni, deoarece ei duc modul „cel mai infracțional de viață” și se conduc de norme antisociale, opunând rezistență la efectul pozitiv al acțiunilor de socializare și prezentând un pericol pentru stabilitatea, siguranța și respectarea regimului în penitenciar.

Referințe:

1. Codul Penal al Republicii Moldova.
2. MĂRGĂRINT, T. Viața în detenție. Antropologia cotidianului. În: Revista de Etnologie și Culturologie, vol.XXVII, Chișinău: 2020, p. 117-123.
3. ȘUBELIC, L. Subcultura criminală în spațiul ex-sovietic, În: Materialele conferinței științifico-practice internaționale „Criminalitatea transfrontalieră și transnațională: tendințe și forme actuale de manifestare, probleme de prevenire și combatere” (Chișinău, Moldova, 26 iunie). Chișinău: 2018, p. 449-455.
4. VAVOKHINE, Y. La sous-culture carcérale (post)soviétique face à l'utilisation par l'administration pénitentiaire des doctrines d'autogestion, OpenEdition Journals/Champ Pénal. [Accesat: 22.03.2022] Disponibil: <https://journals.openedition.org/champpenal/7>
5. MEŠKO, G., HACIN, R. Prisoners' and Prison Workers' Views on the Prison Subculture in Slovenia. În: Revija za kriminalistiko in kriminologijo. Ljubljana. 2018, p. 333-345.
6. Codul de Executare al Republicii Moldova.
7. Ministerul Justiției al RM. Administrația Națională a Penitenciarelor. Raport privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021 – Chișinău, 2022. [Accesat: 22.03.2022] Disponibil:

- https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPf00j67MOr/view
8. RUSU, O. Generalități privind evoluția și conținutul subculturii criminale. În: *Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al RM, compartimentul Științe socioumanistice*, Chișinău: 2007, p. 147-150.
 9. FAIGHER, A., CERNOMOREȚ, S. Unele reflecții privind criminalitatea penitenciară în Republica Moldova. În: *materialele Conferinței Științifice Naționale cu Participare Internațională „Știința în Nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective” (Bălți, Moldova, 26-27 iunie, 2020). Ed. a 4-a, Bălți, 2020. p. 445-450.*

